

نقش‌های معلم

دکتر احمد به پژوه

"شغل معلمی، شغل انبیاء است."

امام خمینی (ره)

جامعه تا چه حد به این نقش‌ها و وظایف توجه دارد و مقام معلم را پاس می‌دارد و ارج می‌نهد؟ نقطه آسیب‌پذیری جامعه ما کجاست؟ آیا جامعه توانسته است به نیازهای همه جانبه معلمان و استادان توجه کند و پاسخ مناسب دهد؟ تاکنون چقدر سخنان زیبا بیان شده و چه میزان عمل شده است؟ بسیاری از معلمان که عاشقانه و با نشاط به کلاس می‌روند و به شاگردان درس عشق، محبت و انسانیت می‌دهند، اما...

بی شک نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران برای تحقق اهداف انقلاب اسلامی و تداوم آن ناگزیر است که به نظام آموزش و پرورش توجه کند و نظام آموزش و پرورش برای تحقق اهداف خود باید به تأمین و تربیت نیروی انسانی لایق و شایسته برای عصر حاضر و آتی بیندیشد. در این راه مهم‌ترین نیروی انسانی، همان "معلم - مربی" است. می‌گوییم "معلم - مربی"، زیرا همان‌طور که تعلیم و تربیت لازم و ملزوم یکدیگرند، یک شخص همان‌قدر معلم است و تعلیم می‌دهد که مربی است و تربیت می‌کند. تحقق اهداف نظام آموزش و پرورش به دست یک‌ایک معلم - مربی‌ها در تمام سطوح پیش از دبستان، دبستان، راهنمایی، متوسطه و عالی است. از این رو، اهمیت و عظمت نقش معلم - مربی در جوامع بشری به حدی است که از سوی پیامبران الهی خود را معلم معرفی می‌کنند و از سوی دیگر ملاحظه می‌شود که غالباً تاریخ به دست معلمان بزرگ رقم زده می‌شود.

شایان ذکر است که در روان‌شناسی تربیتی پنج رکن عمده وجود دارد: ۱- یاددهنده ۲- یادگیرنده ۳- روش یادگیری - یاددهی

سلام بر انسان‌های انسان‌ساز
سلام بر عاشقان داناساز
سلام بر اسـوهِ‌های ایـمان
سلام بر آیندۀ سازان ایران
سلام بر معلمان و مربیان

معلم در مکتب مقدس اسلام از پایگاه و موقعیت والایی برخوردار است، به طوری که حضرت رسول اکرم (ص) فرموده است: اِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا. به همین سبب توجه به معلمان یک جامعه، یعنی توجه به مقام بشری و توجه به سرچشمه خوبی‌ها. به نظر این جانب اگر عزت نفس معلمان حفظ شود، عزت نفس جامعه حفظ و تأمین می‌شود. به راستی در کدام فرهنگ و جامعه، معلم از چنین پایگاه رفیعی برخوردار است؟ اما سؤال عمده‌ای که مطرح است، این است که معلمان چه نقش‌ها و وظایفی به عهده دارند؟ تا چه حد به نقش‌ها و وظایف خود وقوف و آگاهی دارند؟ و تا چه میزان به آن‌ها عمل می‌کنند؟ از دیگر سو،

ترجمه ساروخانی، ۱۳۶۶) دربارهٔ تعریف نقش اجتماعی چنین آمده است که نقش اجتماعی شامل رفتار، کردار و وظیفه‌ای است که یک شخص در داخل یک گروه به عهده می‌گیرد. نقش را هم به عنوان کار یا وظیفه‌ای که شخص بدان گمارده می‌شود و انتظار می‌رود آن کار را انجام دهد، تعریف می‌کنند. در هر حال معلمی، یک نقش واحد نیست، بلکه نقش‌های متعددی (نقش‌های پنهان و آشکار) است که جامعه انتظار دارد هر معلمی الگوهای رفتاری خاصی را ارائه کند. نقشی که هنرپیشگان بازی می‌کنند، در شرایطی خاص است و موقتی، اما یک معلم همواره معلم است، چه در مدرسه باشد، چه در جامعه و چه در خانه. معلم، فقط تعلیم

۴- موضوع یادگیری - یاددهی ۵- فضای یادگیری - یاددهی. در روان‌شناسی تربیتی بیش از هر عاملی به یادگیرنده و روان‌شناسی او پرداخته شده است، در حالی که روان‌شناسی یاددهنده یا معلم نیز از اهمیت خاص برخوردار است. معلم هم یک انسان است و نیازهای خاص خود را دارد. یک معلم موفق، شایسته و صالح معلمی است که با خودشناسی و خودآگاهی نقش‌ها و وظایف خود را بشناسد و به آن‌ها عمل کند. بدیهی است که هر قدر هدف بزرگ‌تر و مهم‌تر باشد، شناخت عمیق‌تر و بیشتر ضرورت دارد و عوامل متعددی بر نقش‌های معلم اثر می‌گذارد. در فرهنگ علوم اجتماعی (بیرو، ۱۹۶۶)،

یک معلم چه نقش‌هایی دارد و دارای چه وظایفی است؟ به بیان دیگر یک معلم شایسته چه نقش‌هایی را باید ایفا کند؟ با اندک تأمل در زندگی معلمان بزرگ و موفق تاریخ و مطالعه سیره ائمه معصومین - صلوات الله علیهم اجمعین - نقش‌هایی به شرح زیر مشخص و شناسایی می‌شوند:

- ۱- معلم در نقش یاددهنده.
- ۲- معلم در نقش مربی .
- ۳- معلم در نقش انسان‌سازی .
- ۴- معلم در نقش الگو بودن.
- ۵- معلم در نقش تخصصی و حرفه‌ای .
- ۶- معلم در نقش متعلم .
- ۷- معلم در نقش اصلاح‌گر رفتار.
- ۸- معلم در نقش اصلاح‌گر جامعه .
- ۹- معلم در نقش ناقل فرهنگی .
- ۱۰- معلم در نقش راهنما و مشاور.
- ۱۱- معلم در نقش مدیر آموزشی.
- ۱۲- معلم در نقش تسهیل‌کننده.
- ۱۳- معلم در نقش تکنولوژیست آموزشی.
- ۱۴- معلم در نقش پژوهش‌گر .
- ۱۵- معلم در نقش مبلغ مذهبی .
- ۱۶- معلم در نقش انضباطی .
- ۱۷- معلم در نقش قاضی .
- ۱۸- معلم در نقش مادر و پدر.

۱- معلم در نقش یاددهنده

مهم‌ترین نقش یک معلم، نقش معلمی، یاددهندگی و تدریس اوست. اولین علت استخدام معلمان، تدریس است. یک معلم شایسته همواره تلاش می‌کند با کسب تخصص لازم در زمینه‌های روان‌شناسی، علوم تربیتی و تخصص موضوعی، این نقش خود را به بهترین

نمی‌دهد، او مربی است، مدیر است، الگوست، هنرمند است، راهنما و مشاور است و...

نقش‌ها طبق الگوهای رفتاری خاص صورت می‌گیرد و مبتنی بر انتظاراتی است که جامعه از معلم دارد. برای مثال، معلمان از دانش‌آموزان انتظار دارند که به ارزش‌ها و هنجارهای حاکم در جامعه توجه کنند و آن‌ها را رعایت کنند. لذا معلمان خود نیز باید در عمل این‌گونه باشند و در عمل به ارزش‌ها و هنجارها پیشی بگیرند. بدیهی است نقش‌هایی که از نظر شما خواهد گذشت متداخل‌اند و به سهولت نمی‌توان آن‌ها را از یکدیگر جدا کرد. برخی از نقش‌ها در بعضی از سطوح برجسته‌تر و برخی دیگر کم‌رنگ‌ترند. آن چه در این مقاله سعی شده است مورد بحث واقع شود، مهم‌ترین نقش‌هاست. تردیدی نیست که شما نیز می‌توانید بر حسب دانش و تجربه خود نقش‌های دیگری را برای یک معلم فهرست کنید.

نکته دیگری که باید به آن اشاره کرد این است که هر یک از معلمان چه نقش‌هایی برای خود قائل‌اند؟ جامعه از معلمان چه انتظاراتی دارد؟ اولیا از معلمان چه انتظاراتی دارند؟ و نظایر آن. بدیهی است که آگاهی و توجه به نقش‌ها و وظایف گوناگون یک معلم، موجب می‌شود هر معلمی آگاهانه به خودسنجی و خودارزیابی پردازد، موجب می‌شود مراقب اعمال و رفتار و گفتار خود باشد و موجب می‌شود به مسئولیت‌ها و وظایف خطیر خود پی‌برد و ملاحظه کند که تا چه میزان به نقش‌ها و وظایف خود آگاهی دارد و تا چه میزان به آن‌ها عمل می‌کند.

اکنون این پرسش عمده مطرح می‌شود که

داشته، در گزارش‌های رسمی و اداری جایی ندارد. در این باره مولوی چه زیبا فرموده است: می‌رود از سینه‌ها در سینه‌ها

از ره پنهان صلاح و کینه‌ها

صحبت صالح تو را صالح کند

صحبت طالح تو را طالح کند

۳- معلم در نقش انسان‌سازی

معلم شایسته، معلمی است به تمام معنا یک انسان عاشق. او عاشقانه تعلیم می‌دهد و تربیت می‌کند. او عاشقانه علم می‌آموزد و چون شمع، روشنی بخش محیط اطراف است. معلم، امانت‌داری است که انسان امانت اوست (حضرت امام خمینی "ره"). معلمان بزرگ بر این باورند که نخستین نشانه یک معلم موفق، برخورداری از سوز و گداز انسان‌سازی است (رشیدپور، ۱۳۷۱). برخی از انسان‌ها وقتی به

وجه ایفا کنند. در سال‌های اخیر معلمان راهبردهای گوناگونی را برای ایفای این نقش برگزیده‌اند. عده‌ای روش تدریس مستقیم، برخی روش تدریس اکتشافی و برخی روش تدریس نمایشی را انتخاب کرده‌اند. سرانجام روش جدید، روش فراشناخت، (یادگیری چگونه یاد بگیریم^۱)، جایگزین روش در اختیار گذاشتن مستقیم اطلاعات شده است.

۲- معلم در نقش مربی

بارها شنیده‌اید که تزکیه بر تعلیم و پرورش بر آموزش مقدم است. هم چنین گفته شده است که تربیت در استخدام تعلیم است. از این رو نقش مربی‌گری معلم بر نقش آموزشی او اولویت دارد. معلم چه بخواهد و چه نخواهد، چه بداند و چه نداند، نقش تربیتی را هم عهده‌دار است و این نقش اثرهای نامرئی

اجتماعی و تقلید، شاگردان را تعلیم می‌دهد و تربیت می‌کند. در این نقش، معلم به عنوان یک الگوی معرفت جامعه، ایفای نقش می‌کند. معلم یک "اسوه" یا سرمشق عملی است. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ.^۳

در ارتباط با این نقش، معلم باید یک انسان باشد و با اصول و فنون برقراری رابطه انسانی (به پژوه، ۱۳۷۹) کاملاً آشنا باشد و آن‌ها را در عمل به کار گیرد. بعد هنری تعلیم و تربیت ایجاب می‌کند که معلم نیز یک هنرمند باشد و فنون و علوم تعلیم و تربیت را با هنر درآمیزد. لذا جای شگفتی نیست که دو معلم یک موضوع واحد را به یک کلاس مشخص به یک طریق یکسان تدریس نمی‌کنند.

جاه و مال و مقام برسند، شاد می‌گردند. لیکن معلمان، زمانی که موفق به هدایت انسان می‌شوند، خرسند می‌گردند. قرآن مجید درباره حضرت رسول اکرم (ص) به عنوان بزرگ‌ترین معلم می‌فرماید: "همانا پیامبری از جنس خودتان برای هدایت خلق آمد که از فرط محبت و نوع دوستی، فقر و سختی‌های شما بر او گران آمد و بر هدایت و ارشاد شما حریص بود."^۲

۴- معلم در نقش الگو بودن

معلم چه بخواهد و چه نخواهد همواره یک الگو و سرمشق برای همانندسازی یا همسان‌سازی است و از طریق یادگیری

۵- معلم در نقش تخصصی و حرفه‌ای

معلم یک فرد حرفه‌ای است که همواره سعی می‌کند اصول اخلاقی حاکم بر حرفهٔ معلمی را رعایت کند. معلمی، یک تخصص است و عصر حاضر، عصر تخصص‌هاست. گزینش معلمان باید به گونه‌ای باشد که باهوش‌ترین، لایق‌ترین و نجیب‌ترین افراد انتخاب و تربیت شوند و آن‌ها را با سلاح علم و تقوا مجهز کنند. آشنایی با اصول روان‌شناسی، روش‌های اصلاح رفتار، فناوری آموزشی، روان‌شناسی رشد و فنون تدریس از دانش‌های ضروری‌اند که هر معلمی باید آن‌ها را کسب کند. معلم موفق همواره به دنبال کسب آخرین یافته‌های علمی در حوزهٔ تخصصی خود است و روحیهٔ حقیقت‌جویی دارد.

۶- معلم در نقش متعلم

تعلیم و تعلم دو روی یک سکه‌اند و کنسی می‌تواند معلم خوبی باشد که متعلم کوشایی باشد. اصولاً کسی که می‌خواهد درسی را خوب یاد بدهد، باید آن درس را خوب یاد بگیرد. با توجه به این که در عصر حاضر انفجار اطلاعات و دانش رخ داده است، معلم موظف است همواره خود را به علم روز مسلح و مجهز کند و ناگزیر از یادگیری است.

۷- معلم در نقش اصلاح‌گر رفتار

نقش دیگری که معلمان خواه ناخواه به عهده دارند، نقش اصلاح‌گری رفتار است. معلم با در اختیار داشتن تقویت‌کننده‌های مثبت سعی می‌کند رفتارهای مطلوب دانش‌آموزان را شکل دهد، توسعه دهد و استمرار بخشد و به عکس با به‌کارگیری تقویت‌کننده‌های منفی از

توسعه و استمرار و شکل‌گیری رفتارهای نامطلوب آنان پیش‌گیری کند. برای مثال، "توجه" یک تقویت‌کنندهٔ مثبت است. هرگاه معلم به رفتارهای مطلوب دانش‌آموزان توجه کند، رفتارهای مطلوب تقویت می‌شوند. در مقابل، چنانچه معلم رفتارهای نامطلوب آنان را مورد توجه قرار دهد، رفتارهای نامطلوب تقویت می‌شوند. در این بخش شایسته است با سعدی شیراز هم سخن شویم و بگوییم:

درس معلم از بود زمرمهٔ محبتی

جمعه به مکتب آورد طفل گریز پای را

۸- معلم در نقش اصلاح‌گر جامعه

این روزها، سخن از اصلاحات است و این سؤال مطرح است که اصلاحات را از کجا و کی باید شروع کرد؟

بدون شک نقطهٔ آغازین حرکت، از خانه و سپس مدرسه است. در خانه والدین و در مدرسه معلمان، نقش اول را ایفا می‌کنند. یک معلم خوب، حیات معنوی و سیاسی و اجتماعی جامعه را رقم می‌زند و انقلاب بنیادین در جامعه از جامعهٔ معلمان آغاز می‌شود. جامعه‌ای که معلمان خوب ندارد، جامعه‌ای است که روی سعادت را نخواهد دید. به کسی که خود را از غرق شدن نجات می‌دهد، می‌گوییم "شناگر قابل" و به آن کس که دیگری را نجات می‌دهد، می‌گوییم "نجات‌غریق" و به آن کس که جامعه‌ای را هدایت می‌کند و از غرق شدن نجات می‌دهد، می‌گوییم "معلم" (طیب، ۱۳۷۷).

۹- معلم در نقش ناقل فرهنگی

معلم چه بخواهد و چه نخواهد یک ناقل و

هدایت نماید.

۱۱- معلم در نقش مدیر آموزشی

رهبری و ادارهٔ یک کلاس برای معلم نقش دیگری را به ارمغان می‌آورد و آن مدیریت کلاس است. فراهم کردن شرایط مناسب یادگیری، برقراری نظم و ترتیب و ادارهٔ کلاس به منزلهٔ یک گروه اجتماعی جزو مهم‌ترین وظایف معلم محسوب می‌شود. در این موقعیت معلم می‌تواند خود را یک مدیر مستبد یا یک مدیر آزادمنش ببیند که در هر حال، طرز تلقی او از انضباط و دیسیپلین بر نحوهٔ کلاس‌داری او و بر شیوهٔ رفتار او با دانش‌آموزان تأثیر مستقیم می‌گذارد. در هر حال یک معلم موفق کسی است که دچار افراط و تفریط نشود و در محبت و رزیدن به دانش‌آموزان تعادل را رعایت کند. نه به گونه‌ای عمل کند که دانش‌آموزان از او بترسند و نه به شکلی که نظم کلاس از بین برود و فضای یادگیری را آشفته کند. در این باره سعدی می‌گوید:

استاد معلم چو بود بی آزار

خرسک بازند کودکان در بازار
در مقابل، باید از نقش معلم به عنوان یک فرد قدرت طلب و مقتدر نیز یاد کرد. فردی که خود را خدای روی زمین می‌پندارد و در کلاس فرمان‌دهی می‌کند، از کنترل و هدایت دیگران لذت می‌برد، از رهبری کردن دیگران خوشش می‌آید و احساس می‌کند که از همه تواناتر است، "از همه بیشتر و بهتر می‌داند" و می‌خواهد نگرش خود و رأی خود را به دیگران تحمیل کند.

۱۲- معلم در نقش معین عمل

در کنار سایر نقش‌ها، گاهی اوقات معلم

جهادگر فرهنگی است و ارزش‌ها، نگرش‌ها و هنجارهای فرهنگی حاکم بر جامعه را از طریق گفتار و کردار خود (برای مثال، لباس پوشیدن و نوع پوشش) به شاگردان منتقل می‌کند و به تعلیم و تربیت به معنای انتقال میراث فرهنگی معنا می‌بخشد. از این رو معلم باید شناخت درست و روشنی از انسان، فرهنگ، تعلیم و تربیت و فلسفهٔ حیات و سعادت داشته باشد. یک معلم معتقد به حجاب، نگرش مثبت خود را به دانش‌آموزان القا می‌کند و به عکس. یک معلم معتقد به اجرای قانون، در شاگردان خود نگرش مثبت نسبت به اجرای قانون ایجاد می‌کند. معلمی که عاشق مطالعه و علم است، در جان دانش‌آموزان خود بذر عشق به دانستن را می‌کارد.

۱۰- معلم در نقش راهنما و مشاور

در کنار نقش‌های گوناگون یک معلم، از نقش راهنما و مشاور بودن او باید یاد کرد. دانش‌آموزان و دانشجویان همواره به راهنمایی و مشاوره نیاز دارند و نخستین کسی که به او مراجعه می‌کنند، معلم است. بارها شاهد بوده‌ایم که دانش‌آموزان و دانشجویان پس از پایان درس، به معلم یا استاد خود مراجعه کرده، مسائل و مشکلات خانوادگی خود را با معلم یا استاد در میان می‌گذارند و از او درخواست کمک می‌کنند. دلیل عمدهٔ آن این است که شاگرد به معلمش اعتماد می‌کند و او را فردی دلسوز و امین می‌داند. لذا معلم باید کلیهٔ اصول راهنمایی و مشاوره، به ویژه اصل رازداری را بداند و رعایت کند. هم چنین معلم در این نقش می‌تواند دانش‌آموزان را با مشاغل گوناگون آشنا کند و آن‌ها را به سوی انتخاب شغل مناسب

نقش یک تکنولوژیست آموزشی را ایفا کند. معلم در این نقش می‌تواند از مجموعه‌های رایانه‌ای برای ارتقای تدریس و اعتلای برنامه‌های درسی بهره‌مند شود.

۱۴- معلم در نقش پژوهشگر

معلم، در آزمایشگاه واقعی علوم تربیتی کار می‌کند. معلم همواره با انسان‌ها مواجه است، باید مسائل انسان‌ها را بشناسد، علت‌یابی کند و راه مناسب را بیابد. این نقش مستلزم آن است که معلم نقش پژوهشگری را به عهده گیرد، در تولید علم و پژوهش‌های کاربردی مشارکت کند و به فعالیت‌های پژوهشی مانند مشاهده، مصاحبه و اجرای آزمون‌های گوناگون بپردازد. در ضمن معلم می‌تواند به رشد و توسعه فعالیت‌های پژوهشی کمک کند و پیوند لازم میان مدرسه و جامعه را ایجاد نماید. برای مثال معلم می‌تواند در پژوهش‌های مربوط به افت تحصیلی، مشکلات رفتاری دانش‌آموزان، تهاجم فرهنگی و نظایر آن نقش پویایی به عهده گیرد.

۱۵- معلم در نقش مبلغ مذهبی

یک معلم موفق همواره با اخلاص سر کلاس حضور پیدا می‌کند و در همه حال خداوند تبارک و تعالی را شاهد و ناظر بر اعمال خود می‌داند. یک معلم چه بخواهد و چه نخواهد در عمل مبلغ مذهب است و تقوای عملی، حلم و شکیبایی او دانش‌آموزان را به‌طور غیرمستقیم به دین و دیانت دعوت می‌کند.

صرفاً نقش یک تسهیل‌کننده، معین عمل و کاتالیزور را برای یادگیری بازی می‌کند. در شیمی ماده‌ای را که در فعل و انفعالی شرکت کند بدون آن که خود تغییر نماید، کاتالیزور می‌نامند. گاهی اوقات حضور یک معلم در کلاس درس از نظر روانی و فضای یادگیری، نقش یک کاتالیزور را ایفا می‌کند. او ممکن است شخصاً در فعالیت‌های یادگیری دخالت نکند، اما عدم حضور او در کلاس درس امکان دارد موجب اختلال در یادگیری دانش‌آموزان شود.

۱۳- معلم در نقش کاربر فناوری

آموزشی

تسهیل و تنظیم مواد آموزشی و کمک آموزشی، کاربرد فناوری و تکنیک‌های گوناگون برای تدریس موجب می‌شود معلم

۱۶- معلم در نقش انضباطی

یکی از نقش‌های چشمگیر معلم، نقش انضباطی اوست. معلمی که در عمل به نظم و انضباط اهمیت می‌دهد، آثار بسیار عمیقی بر شاگردان به جا می‌گذارد. معلمی که به موقع وارد کلاس می‌شود و به موقع ورقه‌های امتحانی را تصحیح می‌کند و نمره‌های دانش‌آموزان را اعلام می‌کند، در عمل به شاگردان خود درس نظم و انضباط می‌دهد.

۱۷- معلم در نقش قاضی

نقش دیگر معلم ارزیابی و قضاوت است. هر معلمی در طول خدمت خود بارها تدریس می‌کند، سؤال امتحانی طرح می‌کند، ورقه امتحانی تصحیح می‌کند، نمره می‌دهد و لیست نمره را تکمیل می‌نماید. نمره دادن به

تلاش‌های یک دانش‌آموز یعنی قضاوت و ارزیابی.

۱۸- معلم در نقش مادر و پدر

معلم موفق کسی است که نقش پدری یا نقش مادری را ایفا می‌کند. در یک فضای عاطفی است که فرایند تأثیرپذیری و تأثیرگذاری تحقق می‌یابد و اصولاً تعلیم و تربیت یعنی تأثیر گذاشتن و تأثیر پذیرفتن. از این رو معلمی که در نقش یک پدر مهربان یا یک

کسی گفت چونی چنین رنج بر
 به تعظیم استاد بیش از پدر
 بگفتا زد آن نقش آب و گِلَم
 وزین تربیت یافت جان و دلم
 از آن شد تن من پذیرای جان
 وزین آمدم زنده و جاودان

پی نوشت‌ها:

1- LEARNING HOW TO LEARN

۲- سوره توبه، آیه ۱۲۸.

۳- سوره احزاب، آیه ۲۱.

۴- سوره آل عمران، آیه ۱۵۹.

مادر دلسوز با شاگردش به عنوان فرزند خود
 پیوند عاطفی برقرار می‌کند، می‌تواند به درون
 شاگرد راه یابد، او را از درون متحول سازد و در
 درون او بذره‌های محبت بکارَد.

خداوند متعال درباره حضرت رسول اکرم
 (ص) می‌فرماید: یکی از جلوه‌های رحمت
 الهی این است که تو (پیامبر) خوش خلق هستی
 و اگر تندخو و خشن بودی همه مردم از اطراف
 تو پراکنده می‌شدند.^۴ در متون ادبی، همواره
 والدین را پرورش دهنده جسم و معلم را رشد
 دهنده جان معرفی کرده‌اند. شیخ عبدالرحمن
 جامی به زیبایی این حقیقت را به نظم کشیده
 است:

منابع:

- به پزوه، احمد: کودکان چگونه رفتار می‌کنند؟ (پوستر آموزشی) انتشارات انجمن اولیا و مربیان، تهران ۱۳۷۰.
- ۲- به پزوه، احمد: اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان، نشر رویش (انتشارات بعثت)، تهران ۱۳۷۹.
- بیرو، آلن (۱۹۶۶): فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، انتشارات کیهان، تهران ۱۳۶۶.
- رشیدپور، مجید: معلم نمونه، انتشارات کعبه، تهران ۱۳۷۱.
- رایت، تونی: نقش‌های معلمان و دانش‌آموزان، از مجموعه کتاب‌های آموزش زبان، ترجمه محمدرضا مصباحی، انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد ۱۳۷۵.
- زندی پوره، طیبه و نجفیان، بانودخت: حماسه معلمی، انتشارات دانشگاه الزهراء، تهران ۱۳۷۴.
- صافی، احمد: سیمای معلم، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، تهران ۱۳۷۶.
- طیب، محمد: معلم خوب، از مجموعه نازک‌اندیشی‌های بسیجی (۲)، انتشارات تربیت، تهران ۱۳۷۷.
- مهر محمدی، محمود: بازان‌دیشی فرایند یاددهی - یادگیری و تربیت معلم، انتشارات مدرسه، تهران ۱۳۷۹.
- محمدی، مسعود: معلمی چیست و معلم کیست؟، انتشارات گویش، تهران ۱۳۷۹.
- وزارت آموزش و پرورش: زلال یادها، معاونت برنامه‌ریزی و نیروی انسانی وزارت آموزش و پرورش ۱۳۷۹.
- وزارت آموزش و پرورش: مجموعه مقالات چهارمین سمپوزیم جایگاه تربیت: نقش تربیتی معلم (دو جلد)، معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۴.